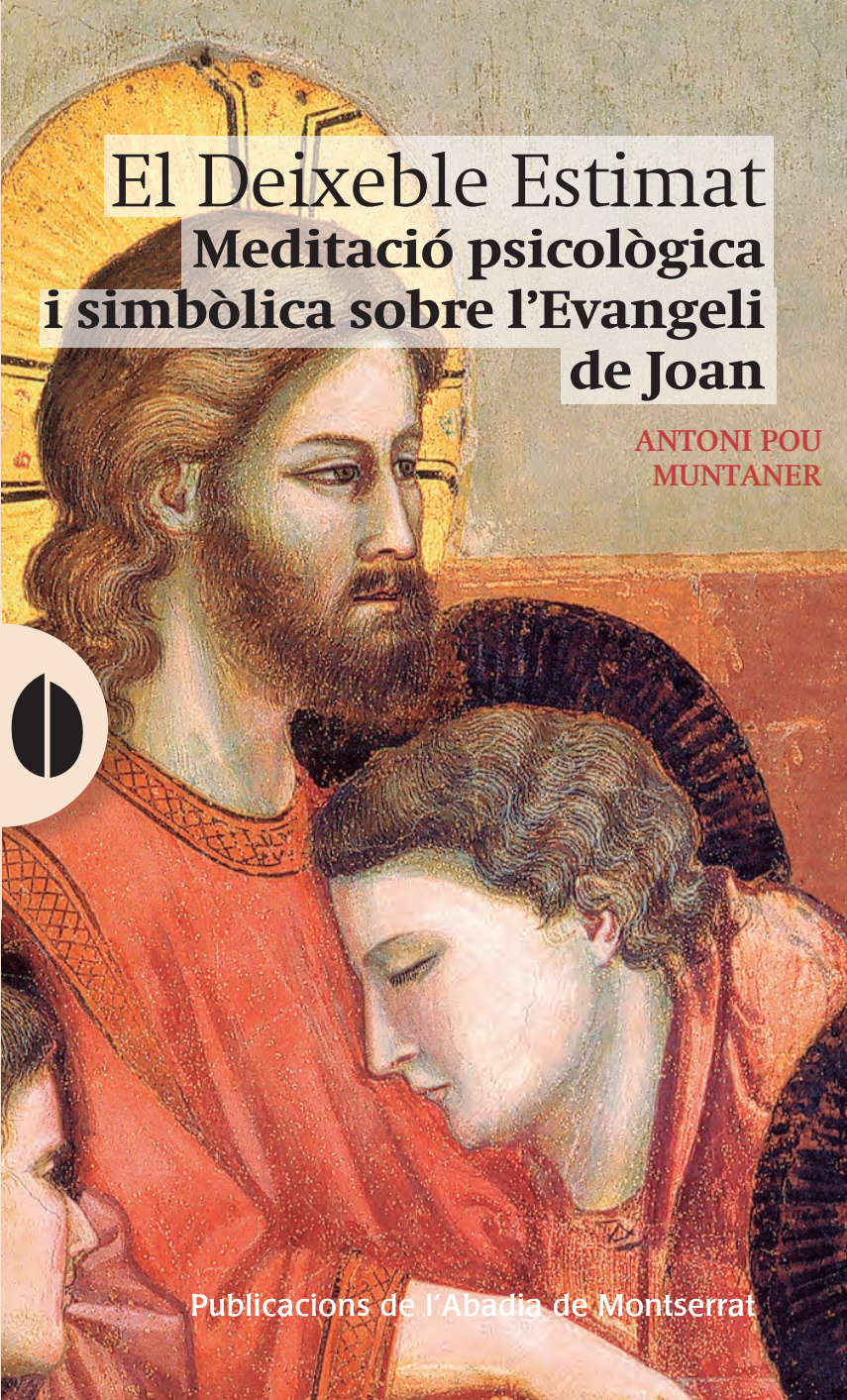

El Deixeble Estimat Meditació psicològica i simbòlica sobre l'Evangeli de Joan

ANTONI POU
MUNTANER

Publicacions de l'Abadia de Montserrat

ANTONI POU MUNTANER

EL DEIXEBLE ESTIMAT

Meditació psicològica i simbòlica sobre
l'Evangeli de Joan

Publicacions de l'Abadia de Montserrat
2025

INTRODUCCIÓ. LA INTERPRETACIÓ PSICOLÒGICA I SIMBÒLICA

Sovint, quan algú diu que una cosa és simbòlica o mítica vol indicar que és fictícia. Tanmateix, la psicologia analítica¹ ha mostrat que, contràriament a aquesta simplificació, el mite comunica una realitat profunda, la de les lleis inscrites en el cor de l'ésser humà i la història, i que el símbol és el que fa possible la unió de la matèria i de l'esperit, de la història i del significat, dels esdeveniments i del sentit.

Els textos bíblics mesclen biografia i ficció, dades històriques i símbols, testimoniatge i teologia, sense que puguem delimitar sovint on comença una cosa i on acaba l'altra. És per això que, a partir del que ens conten que va passar, és important que n'extraguem un significat existencial per a les nostres vides.

La investigació dels dinamismes de la nostra ment, que no es diferencien gaire dels que han tingut els éssers humans de tots els temps, ens fa

1. Denominació que es dona al corpus teòric i clínic que prové de l'obra i de l'ensenyament de Carl G. Jung (1875-1961) i dels seus seguidors.

comprendre millor el que un autor bíblic volia transmetre, amb els seus simbolismes, les seves personificacions de realitats anímiques i existencials, les seves referències a la tradició bíblica precedent.

Basant-me en les recerques de la meva tesi doctoral *El Discípulo Amado: una hermenéutica psicológico-simbólica*, en què vaig usar les metodologies de la crítica narrativa i de la psicologia analítica, ofereixo aquestes reflexions sobre el Quart Evangeli, atribuït tradicionalment a sant Joan, com una invitació a la meditació. A través de la crítica narrativa he volgut respectar d'una manera escrupolosa el text i la manera que té de comunicar-se, i descobrir-ne així les estratègies narratives i com l'autor vol influir en el lector (la pragmàtica del text). És important aquest pas per no agafar el text només com a pretext i fer-li dir el que no diu.

D'altra banda, si no es fa un pas interpretatiu (hermenèutic) per descobrir allò que ens pot interessar a nosaltres ara i aquí d'aquest text, el text roman irrellevant. En aquest segon pas, la psicologia analítica és de gran ajuda per posar en relleu el que tenen els llibres bíblics d'obres clàssiques, és a dir, de llibres capaços d'interessar lectors de totes les èpoques i cultures. Perquè en el fons aquestes obres parlen dels dinamismes psíquics i espirituals que les mouen, de què podem esperar de Déu i de la vida, de com podem afrontar qualsevol moment crític amb esperança. Crec que això és el que necessitem també nosaltres, lectors del segle XXI, que

estem carregats de possibilitats tecnològiques, però que sovint estem mancats d'hermeneutes, d'interpretadors que sàpiguen extreure nous significats dels símbols, mites* i textos religiosos del passat, que ens ajudin a treure el millor de nosaltres mateixos i a viure la vida amb sentit.

El lector poc avesat a la terminologia de la psicologia analítica trobarà al final del llibre un apèndix amb un glossari on es recullen i es defineixen alguns tecnicismes que inevitablement cal emprar en el desenvolupament del discurs; en el nostre text, aquests termes van marcats amb un asterisc el primer cop que apareixen. D'altra banda, algunes afirmacions que es fan en les pàgines següents podrien semblar poc justificades; això és així perquè aquestes pàgines tenen una voluntat divulgativa i no he volgut carregar-les de citacions i d'explicacions teòriques i tècniques: remeto el lector a la tesi abans esmentada, i referenciada a la bibliografia final, per a un aprofundiment de tot el que es planteja aquí.

Agraeixo a Albert Soler Llopart i a Fina Ginesta Robert la lectura pacient d'aquestes pàgines, les seves correccions ortogràfiques i d'estil, i les converses mantingudes a partir dels paràgrafs que no havien quedat prou clars i que espero que ara siguin més comprensibles.

El pròleg de l'Evangeli. Obertura

¹ Al principi existia el qui és la Paraula. La Paraula estava amb Déu i la Paraula era Déu.

² Ell estava amb Déu al principi.

³ Per ell tot ha vingut a l'existència, i res no hi ha vingut sense ell.

⁴ En ell hi havia la vida, i la vida era la llum dels homes.

⁵ La llum resplendeix en la foscor, i la foscor no ha pogut ofegar-la.

⁶ Déu envià un home que es deia Joan.

⁷ Vingué com a testimoni a donar testimoni de la llum, perquè per ell tothom cregués.

⁸ Ell no era la llum, venia solament a donar-ne testimoni.

⁹ Existia el qui és la llum veritable, el qui ve al món i il·lumina tots els homes.

¹⁰ Era present en el món, que per ell ha vingut a l'existència, i el món no l'ha reconegut.

¹¹ Ha vingut a casa seva, i els seus no l'han acollit.

¹² Però a tots els qui l'han rebut, als qui creuen en el seu nom, els ha concedit de ser fills de Déu.

¹³ No han nascut per descendència de sang, ni

d'un desig carnal, ni d'un voler humà, sinó de Déu mateix.

¹⁴ El qui és la Paraula s'ha fet home i ha habitat entre nosaltres, i hem contemplat la seva glòria, glòria que ha rebut com a Fill únic del Pare, ple de gràcia i de veritat.

¹⁵ Joan dona testimoni d'ell quan proclama: «És aquell de qui jo deia: El qui ve després de mi em passa al davant, perquè, abans que jo, ell ja existia.»

¹⁶ De la seva plenitud, tots nosaltres n'hem rebut gràcia rere gràcia.

¹⁷ La Llei fou donada per Moisès, però la gràcia i la veritat han vingut per Jesucrist.

¹⁸ A Déu, ningú no l'ha vist mai: el seu Fill únic, que és Déu i està en el si del Pare, és qui l'ha revelat (Jn 1,1-18).

Així com en l'obertura d'una òpera es poden sentir les melodies que seran importants al llarg de tota l'obra, el pròleg de l'Evangeli de Joan ens ofereix ja les claus de lectura per entendre el drama de la vida de Jesús i dels seus deixebles. I possiblement, el drama on es veu inserida tota persona humana, el drama de la humanitat: la lluita entre la consciència* i la inconsciència, entre l'impuls creatiu i els impulsos (auto)destructius, entre la llum i les tenebres. Malgrat l'aspecte tràgic d'aquella lluita, tot acabarà bé, perquè la llum i la vida són més fortes que la foscor i la mort: «La llum res-

plendeix en la foscor, i la foscor no ha pogut ofegar-la» (Jn 1,5). En l'Evangeli de Lluc, Jesús diu des de la creu «Pare, perdona'ls, que no saben el que fan» (Lc 23,34). El Quart Evangeli agafa aquest motiu de la inconsciència i l'amplifica, de la mateixa manera que amplifica la relació especial de Jesús amb l'Abba dels evangelis sinòptics i l'expressa en els grans monòlegs de Jesús sobre la seva relació amb el Pare (Jn 14-16).

A partir de Sigmund Freud, que descobreix elements que no són conscients en la nostra psique*, però que ens influeixen i de vegades bloquegen el desenvolupament personal i la salut psíquica, es fa més clar que la gran tasca humana consisteix a esdevenir cada vegada més conscients del dinamisme de la nostra ment; més conscients dels nostres traumes, de les defenses psíquiques que sovint ens embarranquen, per poder viure una vida més harmoniosa, menys conflictiva amb nosaltres mateixos i amb els altres. Carl Gustav Jung, en plena època de la Guerra Freda, va adonar-se que la conscienciació* de la pròpia ombra*, i de l'ombra de l'inconscient col·lectiu*, és l'única tasca que podria ajudar la humanitat a no caure en la pròpia destrucció.

La nostra salvació no depèn únicament del coneixement: Jung mateix alerta que conèixer la medicina que ens pot guarir no vol dir automàticament que quedem guarits; cal prendre-la, i de vegades pot resultar amarga. Tanmateix, per prendre la medicina cal conèixer-la abans. Així, doncs,

no només cal saber el que cal fer per guarir-nos, sinó que cal posar-ho en pràctica. En el fons, la transformació personal, la individuació*, és també una decisió ètica i un esforç. Tot i així, aquesta transformació no només depèn del nostre Ego* i de la voluntat; s'esdevé sobretot per obra de la gràcia, que actua a través del Jo profund*, que amb tots els recursos psíquics i espirituals que hi ha en el nostre interior ens impulsa cap a la individuació.

Tot això ho podem trobar il·lustrat en l'Evangeli de Joan, i de manera particular a través d'un personatge molt interessant i misteriós: el Deixeble Estimat.² I mitjançant la seva relació amb altres personatges, com Jesús mateix, Pere, Judes, el diable, la mare de Jesús i Maria Magdalena. Alguns d'aquests personatges es presenten molt idealitzats o estilitzats, de tal manera que semblen més tipus* ideals que persones reals: Jesús, el Deixeble Estimat, la mare de Jesús. Estarien en aquesta categoria arquetípica també aquells que són presentats com a antiideals: Judes i el diable, que són re-

2. Aquest deixeble predilecte de Jesús apareix sis cops a l'Evangeli de Joan sense que se'n reveli mai el nom: Jn 13,21-26; 19,26-27; 20,1-10; 21,20-22; 21,23, i amb tota probabilitat també 1,36, on seria el deixeble de Joan Baptista que segueix Jesús al costat d'Andreu. A Jn 21,24 s'afirma que l'Evangeli es fonamenta en el seu testimoni escrit. Des de molt antic ha estat identificat amb Joan, fill de Zebedeu, tot i que en l'actualitat la majoria d'estudiosos dubten d'aquesta autoria i consideren anònim el text. Aquí explorem la funció simbòlica, narrativa i psicològica que aquesta figura fa en el relat de l'Evangeli.

tratats sempre com a malvats. D'altres, com Pere i Maria Magdalena, són personatges més humans, ja que dubten, s'equivoquen o neguen el mestre, però també busquen, confessen i, al final, s'impliquen en el seu seguiment.

En l'Evangeli de Joan, al començament, Pere està allunyat de Jesucrist, no s'hi comunica, no el comprèn, com ens pot passar a nosaltres en relació amb el nostre Jo profund, amb la realitat més profunda de nosaltres mateixos (com diu sant Agustí a les seves *Confessions* (III, 6, 11): «intimior intimo meo»)... Hi ha un llarg camí que separa el Pere de l'escena del rentament de peus (Jn 13,6-10) del Pere de la confessió d'amor al final de l'Evangeli, vora el llac de Tiberíades (Jn 21,15-17). És després de tot un itinerari que tant Pere com nosaltres podem arribar a la maduresa que té el Deixeble Estimat.

Joan Baptista i el Deixeble Estimat. Iniciació

²⁹ L'endemà, Joan veié que Jesús venia cap a ell, i exclamà: «Mireu l'anyell de Déu, el qui treu el pecat del món!

³⁰ És aquell de qui vaig dir: “Després de mi ve un home que em precedeix, perquè, abans que jo, ell ja existia.”

³¹ Jo no el coneixia; però, si vaig venir a batejar amb aigua, va ser perquè ell es manifestés a Israel.»

³² Joan testimonià encara: «He vist que l'Esperit baixava del cel com un colom i es posava damunt d'ell.

³³ Jo no el coneixia, però el qui m'envià a batejar amb aigua em va dir: “Aquell damunt el qual veuràs que l'Esperit baixa i es posa, és el qui bateja amb l'Esperit Sant.”

³⁴ Jo ho he vist i dono testimoni que aquest és el Fill de Déu.»

³⁵ L'endemà, Joan tornava a ser en el mateix lloc amb dos dels seus deixebles

³⁶ i, fixant la mirada en Jesús que passava, va exclamar: «Mireu l'anyell de Déu!»

³⁷ Quan aquells dos deixebles el sentiren parlar així, van seguir Jesús.

³⁸ Jesús es girà i, en veure que el seguien, els preguntà: «Què busqueu?» Ells li digueren: «Rabí —que vol dir “mestre”—, on t'estàs?»

³⁹ Els respon: «Veni i ho veureu.» Ells hi anaren, veieren on s'estava i es quedaren amb ell aquell dia. Eren cap a les quatre de la tarda (Jn 1,29-39).

Joan Baptista fa de testimoni perquè ha sentit la veu de Déu que li ha dit «aquell sobre el qual veuràs que l'Esperit baixa i es posa, és el qui bateja amb l'Esperit Sant» (Jn 1,33). Per tant, la capacitat que té Joan Baptista de reconèixer Jesús no li ve de cap testimoni humà, sinó directament de Déu. Podríem parlar d'una capacitat intuïtiva, o profètica, que li fa veure que l'Esperit* baixa sobre Jesús com un colom.

Ens podria passar a nosaltres mateixos, d'intuir que sobre una persona hi reposa l'Esperit. Si això passés es tractaria possiblement d'una projecció* sobre algú d'aquella part de nosaltres mateixos que ens crida a la plenitud, però, tot i així, aquesta persona sobre la qual dipositem la nostra projecció ha de tenir alguna característica que ens inspiri i d'aquesta manera funcioni com un ham de pesca.

C. G. Jung explica la fe en Jesús a partir de la projecció, en la persona històrica de Jesús de Nazaret, de l'arquetipus* del Si mateix*, però també afirma que aquesta projecció només s'explica per

la singularitat especial de la personalitat humana d'aquesta figura històrica.

Joan Baptista, fixant la mirada en Jesús, exclama «Mireu l'anyell de Déu» (Jn 1,36). En aquests fragments que estem analitzant, doncs, apareix el símbol* de dos animals: un colom i un anyell, tots dos considerats animals mansos i innocents. Les paraules testimonials del Baptista, al seu torn, fan referència al testimoni del Deixeble Estimat al peu de la creu, que al·ludeix a les Escriptures quan diu «no li han de trencar cap os» (Jn 19,36), és a dir, interpreta la mort en creu de Jesús amb la metàfora de l'anyell pasqual, aquell anyell que, sacrificat i menjat en família, inaugura el camí de l'alliberament de l'esclavitud d'Egipte (Ex 12,3-13), model de l'alliberament de totes les esclavituds.

Joan Baptista és presentat com aquell que assenyala als seus deixebles la salvació de Jesús, que serà realitzada a través de la seva integritat com a persona. L'anyell pot suggerir moltes evocacions bíbliques, ja que l'imaginari de les Escriptures està ple d'escenes pastorals; però que un anyell estigui destinat a «llevar els pecats» connecta la imatge amb els sacrificis del Temple, destinats a demanar el perdó de Déu i la reconciliació. Pot evocar certament la idea teològica tradicional de la mort de Jesús com a expiació. Aquesta és una idea molt arcaica, ja que concep un Déu que necessita sacrificis (animals o humans) per tal de calmar la ira que li provoca la maldat humana. Certament és una imatge que prové de la Bíblia, però no tot el que prové

de la Bíblia o de la tradició ens ha de convèncer. La idea que els mèrits de Jesús poden convalidar les nostres transgressions i maldats pot resultar en certs moments consoladora, però no hem de perdre de vista la imatge de Déu que en resulta i les conseqüències que se'n deriven. Abans que això, l'anyell és un símbol natural que provoca tendresa, evoca la innocència i la part més noble de la naturalesa humana. Jesús, ell que era algú sense malícia, va ser condemnat a mort i executat... i d'aqueixa mort, paradoxalment, n'ha sorgit una força, l'Esperit, que ens dona l'energia per entusiasmar-nos pel bé contrarestant el mal (el pecat del món).

Hi ha, però, encara una altra dimensió del sacrifici. C. G. Jung deia que el sacrifici cal quan hi ha el perill que alguna cosa ens devori. Implícitament, Joan Baptista instrueix els deixebles, que estan a punt d'iniciar el seu seguiment de la vida nova amb Jesús, sobre una part fosca de la iniciació: la necessitat del sacrifici per tal d'esdevenir lliures i alliberadors. Tot i que pot ser que aquests dos deixebles encara no estiguin preparats per entendre-ho, ho aniran assimilant en el seu caminar amb Jesús. El seguiment comporta sempre el sacrifici, deixar anar alguna cosa, perquè és una crida a sortir del si matern, d'allò que ja és conegut, cap a l'aventura de la vida, per anar a buscar un altre paradís, una altra realitat que té elements també propis del si matern: protecció, calidesa, nodriment..., però que s'ha de buscar fora d'un mateix, creant vincles nous; quelcom de fora ha de des-

vetllar aquests elements dins nostre. Arriba un moment en què allò ja conegut, l'àmbit familiar, esdevé massa petit per a les nostres necessitats de creixement.

És el sacrifici que necessita fer l'heroi de tots els temps per tal de no ser devorat pel drac. Un drac que pot ser expressió d'allò matern que es va tornant asfixiant, o d'allò senil que s'ha tornat negatiu (vell i caduc) i que no vol que aparegui la novetat. No es tracta de matar el drac, sinó d'aconseguir la victòria de no ser devorats per ell a partir del propi sacrifici. Aquest sacrifici només és possible si hi ha Esperit, un nou amor més fort que les dimensions materna o paterna paralizadores.

Joan Baptista veu com l'Esperit baixa sobre Jesús com un colom. Més que veure un colom, el que fa aquest símbol és qualificar com és aquest descens de l'Esperit: la seva suavitat, la seva mansuetud, la tendresa (ja que, com les tórtors, el colom és també símbol de l'amor pur). Aquestes qualitats projectades en el colom, tant en l'actualitat com en els temps antics, descriuen com és l'Esperit que reposa sobre Jesús. Descriuen quin Esperit animava Jesús.

Jesús, quan veu que els dos deixebles el segueixen, pregunta «Què busqueu?» (Jn 1,38). Quan en somnis algú ens diu una frase, o ens fa una pregunta lapidària, ens causa un gran impacte. I si el personatge que ens la fa és algú que considerem especialment savi, possiblement aquesta pregunta ve del més profund de nosaltres mateixos. La pre-

gunta, posada en boca de Jesús, té aquesta mateixa funció* en el relat de l'Evangelí: alguna part molt fonda de nosaltres mateixos ens demana: què és el que realment busco?

La trobada amb Jesús ja havia fet efecte en els dos deixebles de Joan Baptista i per això, captivats per ell, li demanen «Rabí, mestre, on t'estàs?» (Jn 1,38) I Jesús els convida a casa seva: «veniu i ho veureu». El lloc on un s'està, sigui una casa, una barraca, un refugi... evoca, en el fons, la nostra casa natal, la nostra habitació íntima, els racons on hem viscut somnis i projectes. La casa és del mateix camp imaginari que el niu, o la crisàlide, o el pessebre-tomba del naixement (Lc 2,7). Jesús convida, doncs, els deixebles a la seva intimitat, que és al mateix temps una iniciació, perquè, encara que no sabem de què van parlar aquests dos deixebles amb Jesús o què van fer, surten de casa seva transformats i entusiasmats.

La invitació de Jesús a anar allà on ell roman, a casa seva, és també una invitació a buscar-lo en nosaltres mateixos: la casa, en els tests psicològics projectius gràfics, és símbol del nostre jo. I si ens imaginem la casa de Jesús, és normal que hi projectem la part de la nostra interioritat que ens connecta amb el Jo profund; es tracta no de perdre'ns en les múltiples veus superficials del nostre petit jo, sinó d'escoltar la veu profunda d'algú més gran, la del mateix Crist que comparteix amb nosaltres la seva intimitat per poder conèixer qui és realment, i també qui som nosaltres mateixos.

Un dels dos que sent la frase de Joan Baptista «Mireu l'anyell de Déu» (Jn 1,36) és Andreu, i l'altre és un deixeble anònim. Andreu després d'estar amb Jesús esdevé testimoni, va a buscar el seu germà Simó, li diu «hem trobat el Messies» (Jn 1,41) i el porta on és Jesús. Jesús fixa en ell la mirada i li diu «Tu ets Simó, fill de Joan. Tu et diràs Cefes —que vol dir “pedra”» (Jn 1,42). L'Evangeli de Joan recull la tradició dels altres tres evangelis segons la qual és Jesús qui imposa a Simó el nom de «pedra», però aquí no se'ns parla de la seva institució com a cap dels apòstols, ni de la seva confessió com el fonament sobre el qual reposa la fe de l'Església. Simplement l'anomena Cefes, «pedra». El símbol de la pedra pot tenir molts significats: tant fonament com també duresa. Pere, en l'Evangeli de Joan, no és precisament un exemple de fe, més aviat ho és d'incomprensió (en el lavatori dels peus, Jn 13,6-10), de negació (en l'atri del gran sacerdot, Jn 18,15-18 i 25-27), d'incapacitat de captar la resurrecció (en la tomba buida, Jn 20,6-7). Al començament de l'Evangeli, doncs, aquest símbol de la pedra, aplicat a Pere, expressa més aviat la matèria primera que és el deixeble en els seus inicis. Com la pedra alquímica*, el neòfit es converteix en matèria d'experimentació per a ell mateix: caldran moltes etapes perquè es vagi convertint, de mica en mica, en fonament de la fe, en la pedra tallada per a la construcció de l'edifici que és la comunitat, en la pedra filosofal dels alquimistes, símbol d'immortalitat.

No hi ha cap pista que ens digui qui és el deixeble sense nom que acompanya Andreu, però si llegim tot l'Evangeli descobrim que hi ha un deixeble sense nom molt important en el relat que no pren una actitud activa, sinó passiva, contemplativa, i que sorgeix en els moments cabdals del relat: el Deixeble Estimat. Ell és un dels primers deixebles de Jesús i per això podrà fer la seva gran obra després de la resurrecció: contar en el seu Evangeli el que va veure de Jesús, des del principi de la seva predicació.

Bibliografia bàsica

- BROWN, S. «The Beloved Disciple: a Jungian View». A: *The Conversation Continues. Studies in Paul & John in honour of J. Louis Martyn*. Nashville: Abingdon Press, 1990, p. 366-377.
- DREWERMANN, E. *Psicologia del Profundo e Esegisi*. Vol. 1. *La verità delle forme: sogno, mito, fiaba, saga e leggenda*. Vol. 2. *La verità delle opere e delle parole: miracolo, visione, profezia, Apocalisse, storia, parabola*. Brescia: Queriniana, 2020.
- POU, A. *El Discípulo Amado. Identidad y credibilidad del testimonio cristiano desde una hermenéutica psicológico-simbólica*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2011 (Scripta et Documenta; 91). [Tesi completa inèdita, Barcelona, 2010].
- SANFORD, J. A. *Mystical Christianity. A Psychological Commentary on the Gospel of John*. Nova York: Crossroad, 1994.
- TILBORG, S. van. *Imaginative Love in John*. Leiden: Brill Verlag, 1993.
- VIGNOLO, R. *Personaggi del Quarto Vangelo: figure della fede in San Giovanni*. Milà: Glossa, 1994.

Els fragments bíblics copiats davant de cada capítol i les citacions són de la Bíblia Catalana Interconfessional (BCI), Barcelona, Associació Bíblica Catalana, Editorial Claret, Societats Bíbliques Unides, 1993.

Índex

Introducció. La interpretació psicològica i simbòlica	5
El pròleg de l'Evangelí. Obertura.....	9
Joan Baptista i el Deixeble Estimat. Iniciació.....	15
Pere i el Deixeble Estimat. Conscienciar i integrar l'ombra.....	23
Judes i el Deixeble Estimat. Com gestionar l'ombra no integrable	29
La Mare de Jesús i el Deixeble Estimat. L'arquetipus matern que nodreix l'ànima.....	37
Maria Magdalena, Tomàs, Pere i el Deixeble Estimat. Diversitat i transcendència.....	41
El Deixeble Estimat reconeix Jesús en el llac de Tiberíades. La manifestació del Jo profund.....	51
El Deixeble Estimat roman fins que Jesús torni. El simbolisme i la mística.....	61
Glossari.....	67
Bibliografia bàsica	73

L'Evangeli de Joan es distancia dels altres evangelis canònics i té un imaginari específic que atreu l'atenció i la curiositat dels amants dels símbols. És un testimoni de la vida de Jesús de Natzaret i de la fe de les primeres comunitats cristianes, però també és un clàssic de la literatura universal. En aquest evangeli, el Deixeble Estimat és el deixeble ideal, és aquell que està al costat de Jesús en l'últim sopar i que arriba a una intimitat i a un coneixement de Jesús més grans que els que tenen els altres deixebles. L'anàlisi narratològica i psicològica (a partir de les teories de C. G. Jung) d'aquest deixeble fa possible captar, amb una altra perspectiva i un nou llenguatge, les profunditats de l'Evangeli de Joan, descobrint-hi nous significats existencials.

